

Ewa Głażewska, Urszula Kusio. *Komunikacja niewerbalna. Płeć i kultura. Wybór zagadnień*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2012 ss. 256. ISBN: 978-83-7784-177-8.

Komunikacja niewerbalna, czyli realizowana za pomocą innych środków niż słowa, związana jest z człowiekiem przez całe życie. Już od pierwszych lat życia dziecko uczy się rozróżniania różnych niewerbalnych sygnałów docierających do niego z otoczenia, przyswajając sobie w ten sposób podstawowe normy i wzory zachowań. Ten aspekt komunikacji pozostaje z człowiekiem przez całe życie; mówimy dzięki naszym organom mowy, lecz rozmawiamy całym sobą, rozmawiamy „językiem ciała”. Trudności w odczytaniu prawdziwych znaczeń języka ciała mogą prowadzić do nieporozumień zarówno w wymiarze interpersonalnym, jak i na poziomie interkulturowym i interetnicznym. Dlatego problem komunikacji niewerbalnej nabiera szczególnego znaczenia w dobie globalizacji, która zakłada konieczność porozumiewania się zróżnicowanych kulturowo narodów również na poziomie sygnałów pozajęzykowych.

Temat komunikacji niewerbalnej doczekał się wielu opracowań w literaturze zarówno zagranicznej, jak i polskiej. Najnowszą w Polsce publikacją na ten temat jest dwuczęściowa praca pt. *Komunikacja niewerbalna. Płeć i kultura. Wybór zagadnień*, opublikowana w Wydawnictwie Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

Autorką pierwszej części pt. *Komunikacja niewerbalna w aspekcie płci* jest Ewa Głażewska. Ta część pracy składa się z dwóch rozdziałów. Rozdział pierwszy ma charakter wprowadzający w podstawowe zagadnienia związane z poszczególnymi dziedzinami komunikacji niewerbalnej. Autorka rozpoczyna swoje analizy od próby zdefiniowania terminu „komunikacja niewerbalna” oraz relacji między komunikacją werbalną i niewerbalną. Przedstawia też krótki rys historyczny badań nad komunikacją niewerbalną. Istotną częścią rozdziału jest charakterystyka poszczególnych dziedzin komunikacji niewerbalnej, którymi są: proksemika, kinezyka, chronemika, haptyka, okulestyka, paralangue, olfaktyka.

Proksemika dotyczy funkcji przestrzeni i dystansów w komunikacji niewerbalnej. Kinezyka obejmuje komunikacyjne funkcje zachowań mimicznych, gestów i postaw ciała. Wiele z tych zachowań ma charakter uniwersalny, niezależny od kultury, w jakiej się znajdujemy bądź z jakiej pochodzimy. Chronemika jest definiowana poprzez sposób, w jaki członkowie danej kultury doświadczają czasu i posługują się nim. Na Zachodzie ludzie postrzegają czas w sposób linearny, dostrzegając w nim przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Wiele społeczeństw tradycyjnych podchodzi do czasu w sposób cykliczny, odmierzając go porami roku. Haptyka dotyczy dotykowego aspektu komunikacji niewerbalnej, z którym człowiek ma do czynienia od najwcześniejszego dzieciństwa aż do wieku emerytalnego (np. podanie ręki, pocałunek, poklepywanie po plecach, obejmowanie w sytuacjach kryzysowych itd.). Okulestyka obejmuje fenomen kontaktów wzrokowych i funkcji spojrzenia. Kontakt wzrokowy związany jest z wieloma emocjami i może być zarówno „zaproszeniem do komunikacji”, ale i wyrazem dominacji, zawstydzenia, przerażenia itd. Paralanguage to nauka o niewerbalnych elementach głosu, do których należą takie właściwości, jak intensywność głosu, tonacja, zasięg dźwięku, oraz głosowe charakterystyki, takie jak śmiech i jego odmiany. Olfaktyka wreszcie to nauka o roli zapachu w komunikacji; zapach może nie tylko komunikować stan naszych emocji, ale być również wykorzystywany w celach praktycznych.

W rozdziale drugim Autorka przedstawia różnice w zachowaniach niewerbalnych między kobietami i mężczyznami w poszczególnych – wymienionych w rozdziale pierwszym – dziedzinach komunikacji niewerbalnej. Badania potwierdzają, że kobiety przywiązują większą niż mężczyźni wagę do „mowy ciała”, bardziej niż mężczyźni pozawerbalnie uzewewnętrzniają swoje emocje, lepiej też niż mężczyźni odbierają emocjonalne odcienie głosu, mimikę, gesty. Kobiety mają lepszą niż mężczyźni zdolność odczytywania uczuć wypisanych na twarzy. Gdy chodzi o głos, kobiety używają wyższych tonów i częściej modulują głos, mężczyźni zaś używają raczej niższych tonów i mówią głośniejsze, by zaznaczyć swoją pozycję w konwersacji. Dotyk może wyrażać dominację, posiadanie wiedzy i wysoki status jednostki. Ludzie o wyższym statusie społecznym inicjują dotyk znacznie częściej niż ci o niższym statusie; lekarze dotykają osoby niższego personelu w geście wsparcia, ci dotykani jednak czują niestosowność w odwzajemnieniu takiego gestu.

Druga część książki, autorstwa Urszuli Kusio, złożona również z dwóch rozdziałów, przenosi rozważania nad komunikacją niewerbalną z obszaru płci na grunt komunikacji międzykulturowej. W kontaktach z osobami z innej kultury ulegamy często złudzeniu, że czują one, myślą, oceniają i rozumują tak jak my – w psychologii nazywa się to projekcją podobieństwa kognitywnego. Tymczasem istnieje wiele gestów, spojrzeń, dotyków, które w różnych kulturach i u różnych osób mogą mieć całkiem odmienne znaczenia. Im większa jest różnorodność kultur, z których wywodzą się interlokutorzy, tym większe zachodzi prawdopodobieństwo komunikacyjnej pomyłki. Historia dostarcza tu licznych przykładów. Wielu dyplomatów i przedsię-

biorców było rozczarowanych, że niemal bez powodów nie dochodziło do uzgodnienia stanowiska, a nawet że mimo dobrej woli byli postrzegani jako arogancy i niewrażliwi.

W rozdziale pierwszym poszczególne dziedziny komunikacji niewerbalnej Autorka analizuje w kontekście różnych kultur.

Proksemikę Autorka pracy ukazuje na przykładzie Japonii, Arabów i Afrykanów. Japończycy ograniczają swoją prywatną przestrzeń do niezbędnego minimum. Z kolei Arabowie skracają do minimum fizyczny kontakt podczas rozmowy, natomiast Amerykanów charakteryzuje mała przestrzeń prywatna, przestrzeń publiczna zaś jest duża.

Przejawy ekspresji ludzkiego ciała (kinezyka) w wielu kulturach mają znaczenie uniwersalne, dają się jednakowo odczytać, jednak większość gestów ludzkiego ciała zmienia swoje sensy w zależności od kontekstu kulturowego. Na przykład „mówienie rękami” u Arabów jest integralną częścią przekazu werbalnego, natomiast w kulturze europejskiej, jeśli nie śmiesz, to przynajmniej jest uważane za coś niepoważnego.

Wartość czasu (chronemika) inaczej jest traktowana nie tylko w odmiennych kulturach, ale nawet w jednej, określonej kulturze. W Niemczech punktualność jest wartością bardzo pożądaną, ale już w Italii nie jest wysoko ceniona. W Rzymie znajomy może przyjść godzinę po umówionym terminie, nie narażając się na wymówki, natomiast Sycylijczycy, jeśli w ogóle nie pojawiają się na spotkanie, nie będą uważani za niepunktualnych.

Bliski kontakt i dotyk (haptyka) jako wyraz okazywania publicznie uczuć traktowane są z dezaprobatą, a nawet potępiane. W Europie zakazy w sferze zachowań dotykowych byłyby odbierane jako ograniczanie swobód obywatelskich.

W kulturze Zachodu nawiązanie kontaktu wzrokowego (okulestyka) jest warunkiem koniecznym relacji interpersonalnej; kontakt wzrokowy informuje, czy komunikacja jest w ogóle możliwa. To, co człowiek Zachodu uważa za „szczerze spojrzenie w oczy”, człowiek Wschodu uznaje za brak szacunku i niemal afront. Zasłony na twarzach arabskich kobiet pozwalają im dostrzegać jedynie najbliższe otoczenie i drogę, którą podążają.

Kultury Wschodu charakteryzuje cichy i łagodny styl „głosowej” konwersacji (paralangu); wyciszone wypowiedzi świadczą o kulturze osobistej rozmówcy. Głośne, hałaśliwe mówienie jest uważane za infantylne. Natomiast wśród Arabów i mieszkańców basenu Morza Śródziemnego głośne rozmowy, emocjonalne bogactwo wypowiedzi są odbierane jako szczerze i autentyczne. Wśród Europejczyków szczególnie wyczuleni na wysokość i tembr głosu są Anglicy – zwłaszcza z klasy wyższej – ich preferencje wyciszonej wypowiedzi są zbliżone do japońskich.

Współczesne badania z zakresu olfaktyki dowodzą, że zapach komunikuje i jest produktem nie tylko biologii, ale także kultury. Amerykanie pragnienie zastąpienia naturalnej woni ciała za pomocą woni różnych dezodorantów doprowadzili do perfekcji. Arabowie, przeciwnie, uwydatniają wszelkie zapachy ciała i posługują się nimi w nawiązywaniu relacji interpersonalnych. Zapach – pisze U. Kusio (s. 188) – „który

w jednej kulturze wydaje się wstrętny i odrzucający, w innej jest doświadczany jako przyjemny, a jeszcze w kolejnej traktowany jest neutralnie”.

Książka Ewy Głazewskiej i Urszuli Kusio stanowi niewątpliwie kompendium wiedzy na temat komunikacji niewerbalnej między płciami oraz między kulturami, uwzględnia bowiem główne kierunki badań zawarte zarówno w publikacjach polskich, jak i zagranicznych autorów. Książka ma charakter interdyscyplinarny i przeznaczona jest przede wszystkim dla studentów kierunków humanistycznych, takich jak antropologia kulturowa, socjologia kultury, kulturoznawstwo, a także psychologia. Studenci psychologii znajdą w książce wiele zagadnień dotyczących na przykład kwestii związanych z osobowością, analizy zachowań niewerbalnych, z których często nie zdajemy sobie sprawy, a także przypomnienie badań Karola Darwina dotyczących wyrażania emocji. Lekturę pracy ułatwiają słowa kluczowe umieszczone na marginesach tekstu, jak też indeksy – osobowy i rzeczowy, dzięki którym szybko możemy dotrzeć do interesującego nas aspektu czy poszukiwanego badacza. Książka ma też znaczenie „praktyczne”: ułatwiając czytelnikowi zrozumienie różnic między uczestnikami różnych kultur, może mu ułatwić swobodne (nieraz wręcz bezpieczne) poruszanie się w odmiennych kontekstach kulturowych. W dobie globalizacji gospodarczej, politycznej i kulturowej ma to istotne znaczenie.

Sara Filipiak
Instytut Psychologii
UMCS w Lublinie